

ANTIČNA KULTURNA TRADICIJA

Čeprav so nahajališča kamene in posebej bronaste, PREDGRŠKE dobe, številna in raztresena vsepovsod (npr. hiša s ploščicami v Lerni), nas šele Homerjeva epa Iliada in Odiseja seznanjata z najstarejšim obdobjem GRŠKE zgodovine.

Iz zgodnjega časa omenimo le Minojsko kulturo na Kreti (od 2000 – 1200 p. n. š.). Ta narod je že govoril starogrški dialekt. Čeprav nam linearega pisma A še ni uspelo dešifrirati, to lahko trdimo, ker so se v linearnem pismu B zapisi "starokrečanov" ohranili; ti so bili še v 5. st. pred Kr. (Danajci?) »vzporedni« prebivalci - dokler se niso zlili z novimi naseljenci.

Grki – **Ahajci**, so sami sebe imenovali Heleni, ozemlje pa Helada. Ahajci so bili tudi prebivalci Miken, ki so (po Homerju) zrušili Trojo.

Dorci so se - zaradi vdora Ilirov? - umikali na J in pri tem opustošili starogrške države. Presekali so ozemlje **Eolcev**, ki so ostali v Tesaliji (na S) in v Beociji, in **Joncev**, ki so se umaknili na otoke in preko, v Malo Azijo (kar opisuje Iliada). To je torej čas **prve kolonizacije** (1200-900p.n.š.).

<p>Grki kot začetniki demokracije in oblikovalci temeljev evropskega kulturnega in umetnostnega izročila</p>

Zavest o enotni državi je bila Grkom vedno tuja. Ustanavljali so **mestne države** – **polise**, v katerih so si uredili življenje po svojih merilih. Prvi polisi so nastali v Mali Aziji kmalu po prvem kolonizacijskem valu, ob drugem pa je takšno organiziranje Grške družbe postalo splošno. Na vzpetinah so najprej zgradili utrdbo, t. j. **akropolo**, grad s plemstvom, pod njim pa so se nastanili obrtniki in trgovci v navezi z agrarnim zaledjem. Središče naselja je bil **trg** – **agora**.

Polis je tako postal središče politično-upravnega, gospodarskega, verskega, kulturnega, pravosodnega, socialnega in vojaškega življenja stare Grčije.

Vzroki razcepljenosti so bili: relativno težko prehodna pokrajina, prepričanje, da je velika država neučinkovita (Platon pravi, da je idealen polis s cca 5000 prebivalci; da bi imel vsak posameznik možnost soodločanja; **avtarkija** – samozadostnost; **avtonomija** – neodvisnost, in samostojnost pri odločanju, in **elevterija** – zunanjepolitična neodvisnost). Razcepljenost je pogojevala tudi različna velikost polisov (po površini od 100 km² naprej – Šparta 8400 km², Atene 2550 km²) ter različen gospodarski, družbeni in politični ustroj.

Kaj je Grke povezovalo: Nedvomno skupen jezik, Homerjeva epa Iliada in Odiseja ter olimpijske igre (776 pr. Kr.–394 po Kr.), verske svečanosti (npr. v Delfih-svečenica Pitija; pitijske igre), skupni Panteon bogov, skupen boj proti Perzijcem,...

Zapomni si: avtarkia, avtonomija, elevteria

Grška kolonizacija

Kot rečeno, prvi val bežečih Ahajcev datiramo med leti 1200 - 900, ko so Pelagijci in Jonci poselili obale Male Azije in Ciper (Milet, Efez in Fokeja).

Drugi val (750-550 pr. Kr.) je nastal zaradi *preobljudenosti* - *STENEHORIA*. Zemlja je z uporabo železnega lemeža bolje rodila, a kaj, ko so si jo je prilastili dorska aristokracija. Vendar pa so bile selitve tudi prilika, da poiščejo nove trge. *Klazmoenea*, *Alikarnasos*, *Kolofon*, *Smirna*, vsa vzdolž Maloazijske obale, so postala prva mesta-državice, čeprav so morala s časom priznati nadoblast Lidijcev in Perzije.

Smer druge kolonizacije so bile:

- o Obale zah. Sredozemlja (obale Sicilije (Sirakuza), J Italija (Tarent, Neapelj, Kime). To je Velika Grčija.
- o Obale J Francije (Marsilija (današnji Marseille))
- o Obale J Španije (naseljevanje na zah. so ogrožali Feničani in Etruščani)
- o V Sredozemlje in na S Afriško obalo (Ciper, Navkratis - delta Nila, Tanis)
- o Kolonije na obalah Črnega morja- gostoljubno morje in v Anadolijo; za kolonizacijo tega področja zaslužna stara kolonija Milet. Njihov razvoj ogrožajo Skiti. Matično domovino so oskrbovali z žitom, kovino, sužnji, lesom...)

Največ kolonij so ustanovili polisi *Korint*, *Megara*, *Milet*, *Fokea*. Na začetku so kolonije ustanavljali neorganizirano potem pa načrtno. V 6. st. se je grška kolonizacija ustavila, ko so jih 540 pr. Kr. v bitki pri Ataliji premagali Kartazani in Etruščani.

Kolonije se politično neodvisne (razvijejo svojo zakonodajo, ki so bile zapisane v ustavi – uradniški aparat, denar,...), gospodarsko in kulturno povezane. Pri ustanavljanju kolonij so imele najbolj pomembno vlogo Delfi. Z matično državo je ostala še naprej povezana po verskih običajih, Olimpijskih igrah, kulturi, jeziku in trgovskih stikih. Če je bila matična država ogrožena so ji kolonisti priskočili na pomoč.

Spremembe, ki jih je kolonizacija povzročila na Sredozemlju:

- o Povečana trovina, še posebej keramika,
- o širjenje grške religije,
- o širjenje oljke,
- o pisava,
- o denarno gospodarstvo,
- o nova estetska merila,
- o mestni način življenja,
- o namakalne in izsuševalne naprave.

Spremembe, ki jih je kolonizacija povzročila med Grki:

- o Grki pridejo v stik z novim blagom (tkanine, dišave, nakit)
- o V umetnosti prevzamejo friz (okras stene z reliefi).
- o Vplivi v filozofiji.
- o Iz Egipta prevzamejo kamnito arhitekturo.

Posledica kolonizacije:

- o Gospodarske ; Med kolonisti in Grškimi polisi se je razvila živahna trgovina, predvsem menjava dobrin, ki je vzpodbujala gospodarstvo. Kolonisti so iz Grčije izvažali keramiko, vaze, tkanine, olje,... in v Grčijo prodajali dobrine, značilne za prostor, koder so kolonije nastale.
- o Kulturne: Kolonisti so Grkom posredovali kulturne dosežke starih civilizacij (Egipt je vplival na arhitekturo, kiparstvo) in tako je Grčija postala žarišče nove kulture.

Osredotočimo se na dva polisa, ki sta v grobem oblikovala grško usodo:

ŠPARTA

Dorci so cca 1100 p. n. št. prispeli do Peloponeza, pregnali staroselske Jonce in ustanovili tri države: Argolido, Mesenijo in Šparto. Slednja je postala najmočnejša...

...na Peloponezu, v pokrajini Lakoniji (lakonski odgovori). Znana je po svoji strogi vojaški ureditvi. To je potrdil legendarni zakonodajalec **Likurg**, ki je v 8. st. pr. Kr. uvedel zakonik (**VELIKA RETRA**). Po veliki retri sta bili na čelu države:

- 2 kralja, ki sta bila obenem vrhovna svečenika (*arhont basileus*): imela sta poveljstvo nad vojsko in bila v miru le enakopravna člana geruzije.
- svet starešin ali **GERUZIJA** (28 članov, starejših od 60 let) je pripravljala zakone in bdela nad njimi,
- **EFORI** (5 Eforov v **EFORATu** – trije plus oba kralja) so sprva skrbeli le za javni red in mir, pozneje pa so si prisvojili vso oblast in klicali celo kralja na odgovor
- **ljudska skupščina ali APELA** je potrjevala ali ovrgla predloge geruzije. Vanjo so hodili vsi Špartanci, starejši od 30 let.

Politično je to bila **aristokratsko urejena in vojaško organizirana država**.

Špartanska družba je bila statična; v njej ni bilo dosti možnosti, da zavlada tiranija, a tudi ne, da zmaga demokracija. Hierarhija je prišla do izraza le v izrednih razmerah, v miru pa so bili vsi Špartanci enakopravni in so delovali kot družba bojevitih mravelj (če helote izpustimo).

Razvrščeni so bili v 3. razrede:

*Spartiatii, Špartanci, potomci osvajalskih Dorcev, so predstavljali najvišji razred. Uživali so politične in osebne pravice in se kot vladajoči razred zavzemali za *status quo*, torej za konservativno družbo, ki ni bila naklonjena spremembam. Ker je bila špartanska država vojaško organizirana, so bili vsi predstavniki gosposkega razreda izurjeni vojaki. Živeli so od dodeljenega kosa zemlje, ki so jim ga obdelovali Heloti.*

*Perioiki, staroselci, ki so se podredili Špartancem, so bili sicer osebno svobodni, toda brez političnih pravic. Ukvarjali so se z obrtjo, trgovino in s poljedelstvom. Kot *hopliti* – težko oboroženi pešci - so hodili tudi na vojsko.*

*Heloti, Ahajci, ki so jih morali podrediti s silo, so postali državni kmetje oz. sužnji. Bili so najštevilnejši in poleg krpe svoje zemlje so obdelovali zemljo Spartiatov. Bili so brez političnih in posebnih pravic. Država je gospodovala nad njihovim življenjem in smrtjo. Na Helote, ki so pogosto bežali in se skrivali v okolici, so vsake toliko prirejali lov, ki ni bil dosti drugačen od lova na divjad. Takšne pogone so imenovali *kriptije*.*

Termini:

LIKURG: zakonik *velika retra: arhont, eforat, geruzija, apela; SPARTIATI* - vladarski sloj, *PERIOIKI* - osebno svobodni trgovci, obrtniki, poljedelci, vojaki - hopliti, *HELOTI* - brezpravni suznji; kriptije - lov na suznje.

ATENE

Oblikovanje atenske demokracije:

Združitev Atike pripisuje tradicija *Tezeju*.

Prvotna politična ureditev je bila monarhična: na čelu *arhont bazileus* in *svet aristokratov (areopag)*. Družba se deli na *evpatride (plemstvo)* in *demos (ljudstvo)*.

Ko so Dorci osvojili Peloponez, je v Atenah kraljeval Codrus. Dorci so takoj zapretili tudi Atenam in bog Apolon jim je obljubil zmago, če kralju Aten Codrusu ne store nič žalega. Za ta božji obet so izvedeli tudi Atenci. Codrus se je takoj odločil: kmečko oblečen je odšel v dorski tabor, kjer je toliko časa izzival, da so ga vojaki ubili. Ko so videli, da so ubili atenskega kralja, so Dorci takoj odnehali in se odpravili domov. Atenci so, v spomin na žrtvovanje svojega kralja, odločili, da nihče več ni vreden kraljeve časti, in odslej namesto enega volili več *arhontov*, vrhovnikov. Tako pravi zgodba, kaj pa v resnici:

Začetnik atenske demokracije je bil DRAKON, ki je prvi zakone zapisal (621 pr. Kr.) in tako onemogočil njihovo samovoljno razlaganje; odpravili so krvno maščevanje; »krvavi« zakoni, tudi zaradi izredne strogosti.

Po izgubi Salamine (osvoji jo Megara) dobi diktatorska pooblastila SOLON, ki je bil Codrusovega rodu. Sprva le *arhont*. Njegov vzpon je povezan s političnimi problemi mesta. Oblast je bila v rokah *evpatridov (takrat še dedno plemstvo)*, ki so jo začeli ogrožati bogati meščani (6. st. pr. Kr.). To je čas propadanja kmetov (zaradi uvoza cenenežga žita). Družbeni položaj so slabile vojne, visoki davki...

Solon je izvedel temeljito kmetijsko reformo in uvedel niz ukrepov, ki bi razbremenili kmeta:

- o črtanje dolgov; vračilo zarubljene zemlje
- o Objavil zakon, da dolžnikov nihče ne more zaslužniti
- o na državne stroške odkupil kmete iz suženjstva (celo iz tujine)
- o Prepoved uvoza pšenice
- o uvedba zemljiškega maksimuma (da bi preprečil kopičenje posesti v rokah posameznikov)

Solonove politične reforme:

TIMOKRACIJA - razdelitev prebivalstva po premoženju na 4. razrede □ *petstomernike, viteze, zeugite in tete*.

- *Državo je vodilo 9. ARHONTOV*, ki so bili lahko le iz 1. razreda

- *AREOPAG* – visoko sodišče (na Aresovem griču), sestavljeno iz nekdanjih arhontov. Do Efialtovih reform vpliven državni organ, po njih pa le še sodišče za bolj ali manj kriminalna dejanja (kar je tudi нравno življenje → bogokletnost → Sokrat).

- *SVET ŠTIROSTOTIH-BULÉ*, po 100. iz vsake *FILE* (občine), člani pa so bili lahko le iz prvih treh razredov. Bulé je odgovoren za pripravo zakonskih predlogov.

- Solon je ustanovil še *POROTNO SODIŠČE (helieja)*, v katerem pa so sodelovali tudi teti.

- *NARODNA SKUPŠČINA* je glasovala o vseh važnih rečeh, udeležiti pa so se jo *MORALI* (udeležba je bila državljanska dolžnost!) vsi polnopravni državljani Aten.

Posledice Solonovih reform:

- o zmanjšajo moč aristokracije
- o položaj posameznika je bil odvisen od sposobnosti in ne od privilegijev
- o bogastvo je postalo merilo uspeha
- o reforme so pospešile razvoj obrti in trgovine
- o atensko družbo je naredil bolj humano

termini: evpatridi - plemstvo; združitelj Atike Tezej; Drakon (621); Solon: timokracija: bulé - svet 400-tih - iz vsake file po 100; areopag, porotno sodišče-helieja; 4 razredi: petstomerniki, vitezi, zeugiti, teti

TIRANIJA (diktatura) sprva ni imela slabšalnega pomena. Tiran je prišel na oblast s silo, često povsem zakonito, v izrednih razmerah, ali pa je na oblast prišel s pomočjo nižjih slojev, katerim so prej obljubili politične svoboščine. Med diktatorji so bili prav primerni vladarji, ki so skrbeli za razvoj obrti in trgovine in s tem izboljšali življenje. Z ugodnimi posojili so podpirali kmete in tako zaustavili beg iz podeželja v mesta. Obrtnike pa so zaposlovali pri velikih javnih gradnjah (mostovi, ceste, pristanišča, prekopi, svetišča, mestna obzidja...) in pospeševali so znanost in kulturo. Zmanjševali so moč plemstva in pospeševali razvoj srednjega sloja. Mnogi tirani so bili izobraženi ljudje; med *sedmimi modrimi* so bili trije.

Primer »dobrega« tirana je PIZISTRAT (560 pr. Kr.), ki je na oblast prišel z zvijačo. Bil pa je blag tiran in pod njegovim vodstvom je mesto doživelo vojaški in politični napredek. V veljavi je ostal Solonov sistem, le da ga je vodil sam.

Ukrepi s katerimi je podpiral kmete:

- o dajanje posojil kmetov
- o vnaprejšnje odkupovanje njihovih pridelkov
- o znižanje kmečkih bremen
- o znižanje davkov

Pizistratovi ukrepi za obrtnike in trgovce:

- o javna dela
  - o močno razširil trgovino-izdal nove kovance (z motivi sove in boginje)

Atene)

Pospeševal je umetnost in literaturo (v njegovem času naj bi Homerjeva epa dobila dokončno podobo). Bil je prvi atenski državnik, ki se je ukvarjal z zunanjo politiko.

Nasledila sta ga sina HIPPIJA (izgnan iz Aten) in HIPARH (ki je bil ubit). Leta 510 pr. Kr., istega leta, kot so Hipijo izgnali iz Aten, je bila v Atenah odpravljena tiranija, ki se je spridila, a to je moralo zgoditi slej ko prej.

Nadomestila jo je vlada ljudstva – DEMOKRACIJA.

Pojmi: Pizistrat – tiran; Hipija, Hiparh; 510 pred Kristusom odprava tiranije

Tako se je zgodilo v VI st. pred Kristusom. Padci tiranij se niso povsod enako iztekli. V Atenah se je uveljavila demokracija, marsikje pa so na oblast prišle oligarhije, bogate družine. V vseh mestnih državah so, da bi napravili konec samovolji in nasilju, izdali zakone. Poznamo niz na pol legendarnih zakonodajalcev: modri Solon in strogi Drakon, Karondas, Zalevkos,...

DEMOKRACIJA. /demos pomeni ljudstvo in kratein vladati)

KLISTEN (509 pr. Kr.) je začel izvajati nove reforme:

Plemeniteži so se hoteli polastiti oblasti, a KLISTEN (509 pred n, št.) se je temu postavil po robu. Namesto štirih je ustanovil 10 novih fil. Atensko *polis* je razdelil na 3. dele (mesto, zaledje in obalo), vsakega od delov pa še na 10 enot. S tem je dodobra premešal družbeno sestavo fil in odpadla je delitev prebivalstva na razrede (vsi državljani so bili izenačeni). Končala se je timokratska ureditev države. Iz sveta 400-tih je nastal svet 500-tih (iz vsake file po 50. članov) in tako relativno izenačil državljane. S tem je areopag izgubil veljavo!!! Da se ne bi več vrnila tiranija, je Klisten uvedel *OSTRAKIZEM* oz. *ČREPINJSKO SODBO*.

Tako ločimo 4 faze razvoja grške demokracije:

- **Solon je osvobodil zaslužnjene kmete in brisal kmečke dolgove ter omogočil vsem državljanom, da so se udeleževali skupščine in sodnih razprav,**
- **Pizistrat je kmetom namenil državna posojila z minimalnimi obrestmi in veleposestva razdelil med kmete brez zemlje,**
- **Kleistenes je Atiko 507 p. n. št. Razdelil na 100 dem(dema je trodelna delitev, po deset v desetih filah-občinah), tako, da so bili udi plemiških družin porazdeljeni med množico drugih državljanov; uvedel ostrakizem, izgon za dobo 10 let,**
- **Temistokles in Perikles sta ljudsko suverenost privedli do stopnje, ko je ljudstvo neposredno izvajalo izvršno, zakonodajno in sodno oblast. Javne funkcije so podeljevali le za določen čas, največkrat z žrebanjem.**

Pa vendar je monopolni položaj Aten, ki so ga Atenci iz svoje lastne sebičnosti seveda podpirali, rušil enotnost v zvezi držav, da o odnosu do sužnjev, ki so bili nekaj samo po sebi umevnega, niti ne izgubljam besed.

PERIKLEJ (495-429 pr. Kr.)

Atenska demokracija je bila sužnjelastniška, to pomeni, da je izvršna sodna in zakonodajna oblast pripadala le vsem več kot 20. let starim moškim državljanom. Organizirani so bili v ljudski skupščini, sestavljali so le 20-30% prebivalstva. Ženske, tujci, sužnji v politiki niso odločali!!! Atenska demokracija je dosegla zlato dobo s Periklejem. Periklej je bil *STRATEG*-vojskovodja. Stratege je vsako leto volila ljudska skupščina, zato temu obdobju pravimo Periklejeva doba, tudi zlata leta Aten. Nosilci oblasti so ljudska skupščina-eklesia, svet 500-Bulé, porotno sodišče-helieja. Vsi državljani so imeli pravico prek ljudske skupščine odločati o vseh pomembnih zadevah polisa, o vojni in miru, nadzirati upravni aparat in državne uslužbenke, voliti stratege, sprejemati zakone, nadzirali njihovo izvajanje,... Skupščina se je sestajala vsakih 10 dni in vsak državljan je imel pravico povedati svoje. Pri tem so mu nadeli venec iz mirte, ki je bil znak nedotakljivosti. Vsak od prisotnih je lahko postal bulevt (svetovalec), eden od 10 arhontov ali sodnik porotnik v helieji.

Sebični nameni znotraj obrambne zveze so izpostavili privilegij Aten in od znotraj nemalokrat ohromili delo, saj so sklepi skupščine pogosto odražali le trenutno razpoloženje in muhavost volivcev.

Bistvene značilnosti atenske demokracije:

- o plačane državne letne službe (1. leto, razen strateg)
- o dnevnic za udeležence sej ljudske skupščine in porotnega sodišča
- o nosilce državnih služb so izbrali z žrebom
- o vladavina demosa (preko ljudske skupščine in porotnega sodišča in bule)
- o izključene ženske, sužnji in tujci

- o za delovanje nove državne ureditve je bilo potrebno veliko denarja. Periklej si ga je zagotovil iz denarnih sredstev ATIŠKO-DELSKE ZVEZE (ustanovljena je bila z namenom boriti se proti Perzijcem, financirala se je s prispevki držav brez lastne mornarice, višino prispevka so določile Atene; Periklej je leta 454 pr. Kr. prenesel sedež blagajne iz otoka Delos v Atene)
- o gospodarska moč (blagovno-denarno gospodarstvo; Atene so se ukvarjale z živahno pomorsko trgovino)
- o demokracijo so omogočili sužnji, meščani pa so se ukvarjali s politiko; dosežek demokratične ureditve je bila naprava za žrebanje; večino služb so določili z žrebom, da bi zmanjšali možnost podkupovanja

Pomanjkljivosti atenske demokracije v Periklejevem času::

- o političnih pravic niso imele ženske, tujci in sužnji (70.000)
- o ni bilo prave osrednje oblasti, zato so se v mestu pojavili *DEMAGOGI* –politiki, ki so s sladkimi besedami vodili ljudi glede na trenutno razpoloženje
- o nedodelana sodišča; ker je zakone sprejemalo vse ljudstvo so se zakoni hitro spreminjali, so bile sodbe pogosto odvisne od trenutnega razpoloženja ljudi v mestu.

Sodelovanje med Šparto in Atenami v času Grško –perzijskih vojn (zač. 5. st. pr. Kr.), potem, ko so Grki v uporabi proti Perziji pomagali maloazijskim Grkom. Dareja so premagali na

490 Maratonskem polju (Miltiad)

480 bitka pri Termopilah (Leonidas) in Salamini (Temistokles)

479 pri Platejah in Mikali v Mali Aziji je Kserkses dotolčen

Hegemonija Aten

Demokracija je sprostil kulturno ustvarjanje (gradbeni projekti). Atene so postale kulturno središče, najlepše antično mesto. Gradnja Partenona (tempelj, ki je bil posvečen boginji Ateni). Periklejevi sodobniki: Sokrat, Herodot (oče zgodovinopisja), Tukidid, Sofoklej. V Atenah so ustvarjali dramatik: Ajshil, Euripid (traged), Aristofan (komedijograf). Filozofija: Protagora (sofist), Sokrat, Platon (Država), Aristotel (ustanovil šolo Licej); Kiparstvo: Fidijs (kip Atene, Zeusa), Miron (metalec diska). Medicina: Hipokrat (Hipokratova zaprisega).

Zaton

Po Perikeju so Atene sledile nespametnim nasvetom, ki so bili naravnani le na lastno korist; zvezo mest, ki jo je ustanovil Aristid, so izkoristile za krepitev lastnega prestiža, do zaveznikov pa so postajale vse bolj ozkogrupe in celo nasilne – kot da so pozabile na pravičnost, ki pridobiva srca. Tako se je vnel dolgotrajni boj za prestiž. Ko sta se spopadla Krf in Korint sta Sparta in Atene podprli vsaka eno stran. Ta spor je nato 431 kulminiral z vojno med glavnima rivaloma. Atene so 415 pred Krist. napadle Veliko Grčijo, ki je bila vplivno področje Sparte, a so, po uničujočem porazu pred Sirakuzo, podlegle. Alkibiades, veliki strateg Aten, je prebegnil k Sparti in pripomogel k porazu svojega mesta. Špartnski vojskovodja Lisander je (405) končno zavzel gladujoče mesto.

Špartansko nasilnost je ustavil Tebanec Epaminonda, a je bil v bitki pri Mantineji (362) poražen. Makedonci so že na vratih. Demosten je v »filipiki«- ostrem, napadalnem govoru - Grke prepričal, naj se uprejo.

V bitki pri Haironeji (338) je Grška suverenost dokončno izgubljena.

Aleksander je koračil skozi Perzijo (bitke pri Graniku, Isu, Gaugamelah in Arbelah). Pri Pundžabu v Indiji se mu je vojska uprla. Umrli 323 pred n. št. v Babilonu; na poti zrušil Tir, Tebe, Persepolis,... in ustanovil Aleksandrijo (331).

Kulturno izročilo in njegov vpliv na kasnejša obdobja
--

Grški temelji evropske umetnosti:

- o arhitektura: 3. stili –Dorski, Jonski, Korintski;
- o slikarstvo: slikali na stene, keramične posode; slikarja- Polignot, Apolodor, Apel
- o kiparstvo: Fidija, Miron, Poliklet, Praksiteles
- o literatura: epika –Homer (Iliada in Odiseja)
  - lirika –Sapfo
  - dramatika –tragedi: Eshil (Okovani Prometej, Oresteia), Sofokles (Antigona, Kralj Oidip, Elektra, Oidip na Kolonu), Evripides (Ifigenia na Tauridi, Ifigenia na Aulidi); komediograf Aristofan (Žabe Lizistrata,..)
  - iz zborovskega petja v čast Dionizu se je v 6. st. pr. Kr. razvila grška tragedija - igralci so bili samo moški.
- o filozofija: (7-6 st. pr. Kr.) jonski materialistični filozofi: Tales, Heraklit, Demokrit (prvotno so iskali v materiji- voda, zrak, plin); Sofisti so zanimanje preusmerili od narave k človeku, takšnemu kakršen je. Človek je merilo vseh stvari, resnic je toliko kolikor je ljudi. Idealistična filozofija: Sokrat je našel resnico, menil je da so naravni zakoni večni, za njimi stoji zakonodajalec- bog. Platon je odprl šolo, akademijo, učil je, da je ideja prvotna, materija pa drugotna. Njegovo delo je Država. Aristotel je ustanovil šolo Licej, kjer je bil poudarek na logiki; njegovo delo je vzor krščanske miselnosti. Helenizem - po Aleksandru (300-30 pr. Kr.). Stocizem pravi, da je treba mirno in brezčutno prenašati strasti in čustva. Pri epikurejstvu sta sreča in čutno uživanje največja smotra v življenju.

Religija –Grških 12. vrhovnih božanstev (njihova religija je bila politeistična). Božanstva so bila po človeški podobi (antropomorfizem). Ljudje smrtni, bogovi nesmrtni, prebivali so na gori Olimp in bili so hierarhično razporejeni.

Sapientia ni bila več dialektika, ki išče resnico, ampak je postala mnogo bolj prozaična odločitev – zdrav razum, ki sledi logiki, a mnogo bolj v obnašanju, kot v iskanju spoznanja.

Grški **logos** se je spremenil v rimski **ratio** – beseda je postala ne samo razum, ampak - račun. Razlika torej ni le v izrazu, ampak predvsem v pomenu.

Preračunljivost novega časa bi lahko pojasnili tudi bolj konkretno: Ker so bili Grki takšni mojstri geometrije, je kar težko razumeti, da niso osvojili oboka (ki je bila že uveljavljena gradbena forma). Razumeti moramo, da je obok tehnični izum in zato gre prvenstvo uporabe bolj »plebejskemu«, bolj praktično naravnemu narodu.

Rimljanom.

Rimska kulturna tradicija in vpliv na kasnejši evropski razvoj

Divide et impera (Deli in vladaj), panem et circences (kruha in iger) in ni pomembno izgubiti bitko, ampak dobiti vojno, so gesla, ki so srž rimske moči.

Doba kraljev 753-509 pr. Kr. – Apeninski polotok so iz temine časa povzdignili Italci, s plemeni Samnitov, Sabinecev, Oskov, Brutov, Ekvicev, Umbrijcev, Latinov,... Prav od slednjih so prevzeli jezik. Latinom se tudi pripisuje, da so poleg *Albe Longe* osnovali Rim, mesto na meji dveh kulturno najrazvitejših narodov, Grkov in Etruščanov (prav na stiku obeh kultur mesto Cumae; kumski rokopisi).

Plemenska ureditev (familia; gens-rod, kurija-bratstvo, tribus-pleme) se je z v mestu (urbs) pričela razkrajati: bogatenje patricijev in pritok plebsa je zaostriло socialne razlike.

Po pripovedki je kralj Servij Tulij, eden od šestih, ki so nasledili Romula, prebivalce razdelil po premoženju na 4 razrede-okrožja; izven delitve so ostali reveži - proletari.

Cenzus, ki se mu pripisuje, je bil na pol verski, na pol pravni postopek, po katerem se je vsakih 5 l. napravil spisek prebivalcev, da se vsakemu, glede na zasluge, dodeli ustrezno mesto – osnova izenačitvi prebivalcev. A šele z odpravo monarhije, ko so izgnali Lucija Tarkvinija Oholega (ki je verjetno res živel), je Rim 509 p. n. š. postal

aristokratska republika (509-367 pr. Kr.), ki sta jo vodila 2, le za eno leto izvoljena konzula. Na oblasti je bil le eden, za dobo šestih mesecev, konzul v mirovanju pa je imel le pravico veta, ki jo je izgubil v izrednih razmerah, ko je konzul na oblasti sprejel *diktatorska* pooblastila. Vodila sta vojsko in predsedovala senatu – svetu starih ter centurijski skupščini – vojaški organ.

Spopad med patriciji in plebejci je kulminiral, ko je večinsko plebejsko prebivalstvo izsililo varuhe pravic, *tribune*. Sprva sta bila 2, kasneje več, a imela sta *pravico veta*.

Ker pa je tribun lahko pomagal predvsem z nasveti, je to pomenilo, da so predvsem tribuni proučevali pravo. Na zahtevo plebsa so napisali **zakone (450 p.n.št.) na 12 bronastih tablic**. Od tu dalje sledimo razvoju rimskega prava.

Kontrola oblasti ali MAGISTRATURA OBLASTI:

Razvoj magistrature je plebejcem počasi odpiral vrata tudi do najvišjih državnih služb (npr.: EDILA–skrb za javne službe, PRETOR–sodna oblast, KVESTOR–nadzor državne blagajne, CENZOR–odvzem davkov po višini premoženja).

Plebs je bil v iskanju pravic vztrajen. Ovrigel je prepoved poroke s patriciji, med konzularne tribune so lahko volili tudi plebejce, Hortenzij je pravice plebsa izenačil s pravicami patricijev in 367, ko so določili, da mora biti eden od konzulov plebejec, je doba aristokratske republike minila. Pričelo se je obdobje

Respublika - republike.

Po stoletjih razrednih bojev sta se razreda politično izenačena. Centurionska skupščina je ukinjena in jo nadomesti ljudska skupščina. Pomembne sklepe sprejemajo s plebisciti. Iz vsega tega nastane senat, ki pa je bolj kot ne aristokratsko telo (**politična enakost žal ni bila tudi premoženjska; premoženjski razred, nobili, so poslej oblast**).

Učinkovita vojaška organizacija je premagovala vse po vrsti: najprej Etruščane, potem uporne Latine. Kelte in Galce, ki so 390 požgale Rim, so premagali 283.

Grki na jugu so poklicali na pomoč epirskega kralja Pira (Pirova zmaga) – v tretji bitki so ga premagali in 275 pr. n. š. zavzeli celoten polotok.

3 punske bitke (264-146 p. n. š.). Osvežimo spomin: Kartagina je bila osamosvojena Etruščanska kolonija; Kartažani so po rimsko Punci. Katon, ki je vsak govor v senatu zaključil z besedami »Kartagina mora biti razrušena«, je tako pričevalec o trdovratnosti rimske politike, ki ni štela izgubljenih bitk, ampak zmago v vojni (glej pregovor na začetku).

Preobrazba Rima v imperij je najbolj udarila matično prebivalstvo. Novo pridobljeno ozemlje (ager publikum) so si prilastili patriciji. Latifundije in suženska delovna sila sta osiromašile kmetско prebivalstvo.

Tiberij in Gaj Grah sta se zato podala v reformo vnovične razdelitve zemljišč, ki so jih prisvojili latifundisti (latifundija – velika zemljiška posest). Oba so ubili, tako, da agrarna reforma ni uspela.

Za časa **državljanskih vojn** je Marij reformiral vojsko, ki je smela novačiti tudi plebs, ljudi, kateri niso bili uvrščeni v razrede – z njimi si je priboril naziv prvega rimskega diktatorja.

Žal je okrepljeno moč vojske zlorabil stremuški Sula in na čelu patricijev obračunal z nasprotniki. Po treh letih vojaške diktature (79 pr. n. št.) se je odpovedal oblasti.

Oba, i Marij i Sula, sta se umazala s krvjo, slednji pa je postavil zgled nasilja, ki je našel posnemovalce.

Ta vmesni čas, nekaj med republiko in diktaturo, čas upora Spartaka in zarote Katiline, je končala vlada triumvirata, koder so se nauki o brezobzirnosti in stremuštvi obrestovali. l. 60 p. n. š. zavlada prvi v postavi Cezar, Kras in Pompej; Kras je padel in ko je Cezar prekoračil Rubikon (l. 49) je sam zavladal (nova upravna ureditev provinc).

Rimsko cesarstvo je ustvarila rimska republika. To je nedvomno bilo pri koncu, ko se je Cezar skušal polastiti vse oblasti. A Cezar ni bil Rim in proti njemu se je dvignila peščica zarotnikov, da ubrani svobodo. Ti so sledili logiki Rima, ki se ne bi smela pokoriti enemu samemu človeku ne da se odreče sama sebi.

Cezar še ni bil cesar in drugi triumvirat (Oktavijan, Antonij in Lepid) je prehod v cesarstvo le zavlačeval.

Principat

Zmagovalec *Oktavijan* (konec državljanskih vojn) je zavrnil naziva kralj in diktator in je bil le **tribun princeps**. Nadel pa si je ime *cezar* in od senatorjev privzel naziv *Avgustus*.

Za njegove vladavine so vrata *boga vojne Janusa* zaprli za skoraj 40 let in ko je l. 14 umrl, so mu priznali »apoteozo« - vnebovzetje, in ga uvrstili med bogove.

Rim je na nevrvalgičnih krajih ustanavljal kolonije - Grčijo je »osvobodil« Makedoncev 196 p. n. št.

V njih je vzpostavil sistem neenakosti, kar je razvidno tudi iz osnovanja kolonialnih mest - colonia in municipijev, ki so jim bile dodeljene bolj ali manj popolne mestne pravice in po načelu »deli in vladaj« delal razlike med zavezniki, ki niso bili rimski državljani, čeprav so morali služiti vojsko.

Doba cesarstva

Če vladarji svoje neomejene oblasti nočejo priznati in tako ne poskrbijo za nasledstvo, je mnogo razlogov za nered in nezakonitost. *Tiberij, Klavdij in Vespazijan* so bili primerni vladarji, a kaj reči o *Kaliguli in Neronu*? Dinastija *Antoninov* je prinesla stabilno oblast: *Trajan, Hadrijan, Antonin in Mark Avrelij* niso bili slabi vladarji, a *Komodo*, sin slednjega, je znova začel s »**purpurno mrzlico**« - s purpurno barvo okrašene toge so nosili velikaši in s tem izrazom izražamo hlepenje po oblasti, kjer je vse dovoljeno.

S preganjanjem krščanov se je najbolj izkazal despot *Neron*, a najbolj krvav je bil *Dioklecijan*. Ta je - da bi jih bolje nadziral - razdrobil province na manjše enote. Ker je prefektom tako zmanjšal moč, se je nadejal, da bodo manj svojevoljni in bodo bolj redno plačevali davke. Zato pa je moral povečati birokratski aparat, čigar stroški so s časom požrli vse presežke. Pri tem je **razdelil cesarstvo**, a je pred smrtjo obupal in abdiciral (305).

Versko svobodo je objavil *Galerij Konstantin*, ki je premagal *Makcensija*, je 313 z milanskim ediktom izenačil obe veri in znova združil cesarstvo, *Teodozij* pa razglasil krščanstvo kot edino uradno vero (*teodozijeve zakonik z moralnimi načeli stoicizma in krščanstva*) in tik pred smrtjo 395 dokončno razdeli cesarstvo.

Krščanstvo kot nov element je pri vzdrževanju imperija delovalo izrazito destruktivno, saj se je kurija brigala predvsem za svoje dohodke in je s papežem skušalo prevzeti oblast.

Tako je tudi krščanstvo pripomoglo k padcu imperija, obenem pa je vera postala most od antičnega k srednjeveškemu svetu.

476 je zahodnorimsko cesarstvo - po plenjenju Gotov, Vandalov in znova Gotov - končno padlo. Zadnjega vladarja *Romula Agustula* je odstavil *Odoaker*, kralj *modrih Gotov-Vizigotov*.

Bizanc je sijal še naprej in preživel padec Rima za slabih 1000 let.

Arijanstvo, ki so ga prevzeli Germani, pa je bilo za ostalo občestvo napačno izhodišče. A ni bil Bizanc tisti, ki bi povedel Evropo. To je bila nova sila, ki se je pojavila na Z.

Krščanska Karlova država.

Grški in Etruščanski vpliv:

a) Grški vpliv:

Z grško kolonizacijo so bili na Apeninskem polotoku uvedene mnoge kulturne dobrine in znanstveni dosežki Grkov. Grški kulturni vpliv na Rimljane:

o filozofija

- o božanstva...
- b) Etruščanski vpliv na Rimljane:
  - o gladiatorske igre
  - o dirke z vozovi
  - o gradnja cest
  - o vodovodi
  - o mostovi (lok)
  - o prekopi
  - o bili so spretni vgradnji obokov, kupol
  - o sarkofag
  - o nekropole (pokopolišče)
  - o triumfi (zmagoslavni pohodi)
  - o butara s sekuro kot znamenje oblasti (facis)
  - o razni verski obredi, prerokovanja
  - o Od Grkov so Etruščani prevzeli pisavo (Grki pa od Feničanov) in jo posredovali Rimljanom.
  - o Etruščani so bili v tesnih kulturnih stikih z Grki, Grške vplive so sprejemali, jih preobrazili in razvili SAMONIKLO OMIKO (samosvojo kulturo).
  - o Pri Etruščanih je imela ženska pomembno vlogo, bila je globoko cenjena in spoštovana, matriarhalna družba.

Arhitektura in infrastruktura

Novost Rimske arhitekture: cement-beton, stena, lok, zidani obok, kupola;

Infrastruktura: ceste, vodovod, akvedukt, kanalizacije, mostovi, upravne stavbe, svetišča (panteon), znani spomeniki Rimske kulture (Kolosej-amfiteater, cirkus Maximus);

Rimska znanost:

Geograf –Strabon (zemljevid rimskega imperija)

Zdravnik –Galen

Gaj Julij Cezar (reforma koledarja –vedel sončno leto, ki je obsegalo 365 in $\frac{1}{4}$ dneva; julij mesec, Julijske Alpe)

Zgodovinopisci –Tit Livij, Tacit, Plinij Mlajši (delo Germanija)

Vzpon Krščanstva: cesar Konstatin I. je spoznal uporabnost krščanskega nauka, zato je leta 313 z *MILANSKIM EDIKTOM* izenačil krščanstvo z drugimi verami v cesarstvu. Cesar Teodozi je leta 381 razglasil krščanstvo za edino državno vero. Rimska in Grška božanstva:

*RIMSKA
BOŽANSTVA*

VLOGA

*GRŠKA
BOŽANSTVA*

Jupiter	bog neba, oče bogov in ljudi	Zevs
Juno	Jupitrova/Zevsova žena, boginja žensk in materinstva	Hera
Neptun	bog morja	Pojzedon
Cerera	boginja poljedelstva in rodovitnosti	Demetra
Atena	bog svetlobe, razuma, umetnosti, zdravilstva, prerokovanj	Apolon
Diana	boginja gozdov, meseca, lova, vladarica živali	Artemida
Mars	bog vojne	Ares
Venera	boginja lepote in ljubezni	Afrodita
Merkur	bog trgovine in potovanj, božanski glasnik	Hermes
Minerva	boginja obrti, modrosti	Atena
Vulkan	božanski kovač	Hefajst